

מגדולי ישראל

הגדה

לדמותו של הגאון הגדול, מעייץ מובהק ופופר עצום,
מרבין תורה בישראל, פניני ועוקר הרים
רבי מיקי שלי זצוקללה"ה וזי"ע
במלאת כ"ח שנים לפטירתו: י"ט כסלו התש"ל - התשנ"ח

מאת: הרב גדעון מאיר גילקרום שליט"א

האדם הגדול בענקים, מרן הגאון **רבי מיקי שלי** זצוק"ל, נודע בשערים בעיר התורה ג'רבא המעטירה ובכל המחוז, כדמות נפלאה שכל ימיו היו קודש להרבצת תורה בתלמידים, החל מגיל הפעוטות ללמד את כ"ב אותיות התורה, מקרא משנה ואגדה, ועד לכתות הגבוהות ללמד גמרא בעיון זך ונקי, וגם לרבות שיעורי "ארבע אמות הלכה" לצבור בעלי-בתים הטרודים בפרנסתם, וממש היה פדגוג אומן מומחה בלימוד תורתנו הקדושה, ועשרות רבות של רבנים ותלמידי חכמים יצאו מבית מדרשו. במקביל היה עורך ומסדר ומגיה ומברר כתבי-יד של גדולי הרבנים בהלכה תלמוד ואגדה, ועשרות ספרים של חכמי ורבני ג'רבא יצאו על ידו בהגהותיו היקרות בדרך קצרה וישרה. כן היה מדקדק עצום ובקי בכל התנ"ך, מומחה בחכמת העיבור, ואוצר בלום במכמני תורתנו הקדושה וחדריה.

והרי קוים קצרים לדמותו הנפלאה:

רבנו נולד באי ג'רבא שבדרום טוניסיה בשנת התרמ"ז, לאביו הצדיק רבי מעתוק שלי זצ"ל. סבו היה הג"ר עמנואל שלי זצ"ל שהשאיר אחריו חיבורים בכתב-יד על התורה והש"ס ודרשות. בתחילה למד תורה אצל אחיו הגדול הרה"ג רבי חויתה שלי זצ"ל שהיה ת"ח צדיק וחסיד גדול, וחיבר ספר "מעשה חושב" על התורה (נלב"ע בשנת תשי"ב בג'רבא בתאונת דרכים). לאחר מכן למד אצל הרה"ג המפורסם בהרבצת התורה, רבי דוד הכהן זצ"ל, והיה מתלמידיו הראשונים (ראה בהקדמתו השניה של רבנו לספרו כרמי שלי ח"א, שכתב דרכי לימוד והנהגת התלמידים שלמד מרבו זה). ומסופר שבילדותו לא היה רבנו כל כך חכם ופקח, אך היה לו "חשק התורה" במדה גדושה (ראה אור

תורה שבט התשל"ג סימן ק"ט), והיה מתכוון הרבה לשיעור ולומד בהתמדה ולכן זכה לסייעתא דשמיא והתקדם והצליח וגדל והתעלה בתורה עד שנעשה לאחד התלמידים המובהרים.

כשהגיע רבנו לגיל עשרים שנה (בפרשת וישב תרס"ז) נבחר להיות עוזר בלימוד התלמידים להגאון רבי יוסף ברבי זצ"ל (מח"ס ילדי יוסף, בן פורת יוסף, לראש יוסף, וילקט יוסף) בבית הכנסת על שם רבי חזקיה פרץ זצ"ל, ואחרי פטירתו של מהר"י ברבי נתמנה רבנו לראש הישיבה. כשרון עצום היה לרבנו בלימוד התלמידים, היה יודע להסביר להם בטוב טעם ודעת בצורה נוחה ופשוטה, ואפילו אותם שהיו קשי הבנה היו מבינים תודות לנועם הליכותיו והעידוד שהיה נוטע בהם ללימוד התורה, ולכן זכה להעמיד תלמידים רבים, ומהם יצאו דיינים ורבנים, שוחטים ומוהלים, חזנים ושליחי צבור, תלמידי חכמים צנועים הנהנים מיגיע כפיהם, אפשר לומר שרוב רבני ג'רבה והסביבה בתקופה מסויימת הם תלמידיו או תלמידי תלמידיו.

וכך היתה דרכו בלימוד, אחד התלמידים היה משמיע את השיעור, קורא לפניו את הגמרא עם פירוש רש"י, ורבנו היה מתכופף ומרכין ראשו וסוגר את עיניו ומקשיב ושומע בעל פה, ואם התלמיד היה טועה בקריאתו ואינו מפסיק במקום הנכון או שטועה בסגנון הנגינה ואינו יודע אם זה קושיא או תירוץ וכדומה, מיד היה רבנו מעיר ומתקנו, וכשהתלמיד היה מסביר את הסוגיא היה רבנו מנסה לשאלו שאלות שאינן נכונות כדי לבחנו אם מבין את הסוגיא לעומק, ובזה גדל הנער בעיון זך ונקי כבר בטל ילדותו.

עם כל גדלותו בתורה היה מלמד גם ילדים קטנים את אותיות הא-ב, חיבור האותיות, הנקודות והטעמים, קריאה נכונה, חומש וכו', ולא היה רואה בזה פחיתות כבוד חלילה שעל ידי זה מתמעט לימודו בעיון, אלא היה עושה זאת בחפץ לב, כי ידע את דברי הגמרא בבבא בתרא (דף ח' ע"ב) על הפסוק ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד - אלו מלמדי תינוקות, וביאר הרב כתב סופר בדרושיו שהטעם שהמשילו מלמדי תינוקות לכוכבים מפני שאנו רואים אותם קטנים מאד אך האמת שהם גדולים מאד, וכך המלמדי תינוקות נראה כאלו הם קטנים מפני שמתמעט לימודם בש"ס ופוסקים בעיון, אך בשמים מעלתם גדולה מאד שמעלה עליהם הקב"ה כאילו עסקו בנגעים ואהלות (מצוטט מהקדמת הגאון רבי אלטר מאזוז זצ"ל לספרו של רבו "מדרשו של שם" בסוף הספר, ועיין בספר נר יהודה להגרי"ח סופר שליט"א בקונטרס יהודה יעלה עמוד נ"א ע"ש). ובספר פלא יועץ להגאון הקדוש רבי אליעזר

אור תורה - תשנ"ח - שס: כהן, ישראל (עורך) {3} {3} עמוד מס: 5 הודפס ע"י אוצר החכמה
1234567

הגאון הגדול, מגדולי מרביצי התורה
וגדול מגייה ומעתיקי הספרים בג'רבא
רבי מיקקץ שלי זצוק"ל וזיע"א
נולד התרמ"ז - נפטר י"ט כסלו התש"ל

פאפו זצוק"ל (ערך תורה) כתב בתוך דבריו וז"ל: ולא טוב עשו התלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד עם בניהם ועם תלמידים קטנים מפני שדומה בעיניהם לביטול בית המדרש, שכשלומדים לעצמם יכולים ללמוד ביום אחד כמה דפים גמרא ופוסקים ולכתוב רובי תורתם, מה שאין כן עם התלמידים צריך להוציא זמן זמנים להיות חוזר עמהם עד שילמדו כל דבר, וצריך טרחא ועמל ויגיעה רבה, ומי שמעשיו לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי זה צריך להיות כל מגמתנו בזמן חיותנו להוציא החיים בעשיית נחת רוח לפניו יתברך שמו, לא יחוש על כל זה, רק יבחר לו את אשר הוא יותר נחת רוח ליוצרנו, ויותר ויותר עושה נחת רוח ליוצרו במה שמלמד את בן חבירו ואת בנו אפילו אל"ף בי"ת, הבל שאין בו חטא (ראה מסכת שבת קי"ט ע"ב), ממה שילמוד הוא נגעים ואהלות, ואם אין גדיים אין תיישים, ועת לכל חפץ ולפוס צערא אגרא. וראוי לקיים בזה ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה, שכמו שאם הוא לא היה בר הכי ללמד את בניו היה רוצה שאחרים יחוסו עליו וילמדו אותם תורה, כן צריך הוא לחוס על אחרים וללמד את בניהם תורה וכו' עכ"ל. כזה היה רבנו, מרוב ענותנותו היה מלמד את הפעוטות בני שלש את אותיות התורה, ומרתק אותם באמצעות פתיון של מיני מתיקה, וכך המשיך במקרא אגדה ומשנה עד שהגיעו לעיון התלמוד, והמשיך אתם במעלה ההר עד שנעשו אברכים מצויינים שידם רב להם בפלפולה של תורה, ונעשו הם בעצמם מלמדים לאחרים, או שיצאו לשרת בקדש בקהלתם או בקהלות אחרות.

וכך היה סדר יומו: היה משכים קום לתפלת שחרית במנין הראשון, וזה למרות שהיה עולה על יצועו בשעה מאוחרת (ראה להלן). אחרי התפלה היה מלמד "ארבע אמות הלכה" בקביעות מידי יום ביומו, ושוב מיד היה הולך לבית המדרש, ראשון לפני כל התלמידים, ופעמים רבות אפילו לא היה סועד בביתו את ארוחת הבוקר, אלא היו מביאים לו בני ביתו לבית המדרש דבר קל לטעימת שחרית, ומתחיל בעבודת הקודש בהרבצת התורה מן הבקר ועד הערב, חוץ מהפסקה קטנה לארוחת צהרים, ואחרי ערבית היה חוזר ללמד שיעור "ארבע אמות הלכה" לצבור מבוגרים, וביניהם אבותיהם וסביהם של תלמידיו בישיבה, בצורה רגועה מעמיקה ופשוטה, והיסב נחת רוח למשתתפים לאחר יום עבודה.

וכשהגיע רבנו בשעות הערב לביתו, לא מיהר לתת תנומה לעפעפיו אחר "יום עבודה" מפרך של הרבצת התורה לתלמידים, אלא היה עוסק מספר שעות בעריכת כתבי-יד הרבנים ומבררם ומעתיקם כדי להוציאם לאור סולת נקיה, ומוסיף עליהם את הגהותיו (בתחילה היה חותם המ"ש, ואח"כ שינה

ל"המקי"ש"). בהוצאת ספרי הרבנים לאור ראה רבנו זכות הרבים גדולה שהוא בכלל מה שאמרו חז"ל בגמרא כתובות (דף נ' ע"א) איזהו העושה צדקה בכל עת זה הכותב ספרים ומשאילן לאחרים. ואכן זכה להוציא לאור עולם עשרות ספרים של גדולי חכמי ג'רבא וטונים בכל מקצועות התורה, חידושי ש"ס, דרושים, חידושי תורה, נ"ך, מאמרי חז"ל, מערכות דינים ומוסרים, בצירוף הגהותיו לאלפים. ומזה היתה גם פרנסתו.

הספר הראשון שהגיה ובירר היה "כסא רחמים" על תהלים להרב רחמים מאזוז זצ"ל (נדפס בירושלים לראשונה בשנת התר"ע). ישנם ספרים שהוסיף בהם הרבה משלו וסידר ותכנן אותם מחדש, ובלעדי זאת לא היו ראויים להדפסה. כל זה עשה בשעות הלילה, ובזה קיים רבנו הפסוק "לא ימוש ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם ולילה" פשוטו כמשמעו. פעמים שהיה משתף את תלמידיו הגדולים בבירור חידושי החכמים על הש"ס והיה מרגילם להעיר ולחדש בדברי המחבר, והיה מזכירם בשמם בהגהות.

בהקדמת הספרים שהיה עורכם להוציאם לאור, היה רבנו כותב הקדמה מליצית המלאה בתוכן רוחני מוסרי נשגב. לפעמים היה חורט תיאוריה מליצית על תכונותיו ואופיו של מחבר הספר ההוא (ראה הקדמתו לספר "מעיל יעקב" להגאון רבי יעקב הכהן זצ"ל), פעם נושאת היא מוסר השכל מלהיב (ראה הקדמתו לספר "בן פורת יוסף" להגאון רבי יוסף ברבי זצ"ל - והועתקה להלן), ולספר "שלום דוד" להגאון רבי דוד הכהן זצ"ל, ולספר "חסד ואמת" - הספדים על הגאון הנ"ל, ולפעמים מליצה עידודית לאדם לבל יכנע ויבהל ממקרי הזמן ופגעיו (ראה הקדמתו לספר "ילדי יוסף" להג"ר יוסף ברבי זצ"ל הנ"ל), פעם מביע ומגלה חרדתו ודאגתו לגורלו הרוחני של דור העתיד, ואגב מטיף לעשירי עם לתמוך ולהחזיק בידי לומדי תורה, וגם בהוצאת כתבי ידי הקודש של הרבנים (ראה בהקדמתו לספר "קרן דוד" המצורף לספר "שלום דוד" הנז'). יש גם שהוא מספר תלאותיו וטלטוליו של הכת"י עד שזכה לצאת לאור עולם (ראה בהקדמתו לספר "כרם חמדה" להג"ר רחמים כלפאני הכהן זצ"ל), וכהנה רבות.

נעתיק כאן קטעים מהקדמתו הנפלאה, המליצית-מוסרית, של רבנו לספר "בן פורת יוסף" להג"ר יוסף ברבי זצ"ל, שיצא לאור בג'רבא בשנת התרפ"ד, שבה נחשפים הלכי רוחו ועוז נפשו של רבנו במבטו על החיים וחובת האדם בעולמו, וזה לשונו שם: בהשקיפי על כל בני חלד, בהביטי לכל מפעל ומעשה יצורי תבל בני תמותה, עגמה נפשי גם דאבה רוחי, ולבבי בי יחיל ויסתער, הה! קנאת נפש עדינה אכלתני, מדוע לבהמה תדמה, תאכל ותשתה תרוץ לכל

תאוה, תעמול ותיגע ותט שכמה לסבול כל משא כבד לעיפה לאסוף ולכנוש הון ורכוש בעמל כפים וזיעת אפים, והמות אחריה צודה ואורב לה בחדר באריה בסוכה, ופתאום יתנפל עליה ולא ישאיר לה כל שם וכל זכר על פני חוץ, מה הווה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש שניחחו לאדם שיהיה אחריו. ומה מאד מתקו לי דברי החכם הנעלה רבי אליעזר ליפא וייסבלום. נר"ו בספרו הקדוש "דברי אליעזר" בהמליצו למאמר רבותינו ז"ל במסכת ברכות (דף י"ד ע"א) "כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע", כי אם נשקיף בעין פקוחה על כל תענוגי בני חלוף ומחמדיהם, נראה בעליל כי האדם מיום הוולדו הולך הוא על הגשר השבור והרעוע הבנוי על אשיות תהו ואבני בהו מבלי לנטות ימין ושמאל, הולך וקרב ליום האחרון אשר בו כל מראות התבל יסופו יתמו ולא יוסיף להביטם, וכל ימי חייו כחלום יעוף ואיננו, ואז נראה כי הכל הבל ורעות רוח אין תקוה בימינם, ואין ישועה בשמאלם להגן מחבלי שאול ואבדון, ולהציל מגיהנם ושאר יסורין. ורק זאת היא תכלית החיים לשמור ולעשות ככל הכתוב בספר התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, כי היא הנותנת לנו אחרית טוב ותקוה. ואם ישים החי זאת על לבו, לא במהרה יבא לידי חטא, אפס כי בעונותינו כל איש טרוד כל השבוע בעסקו ובמלאכתו להביא לחם ולמצוא טרף ולא נשאר לו עת לאמר בואו חשבון איזה הדרך הטוב והישר אשר בו אלך, אמנם ברוך מרחם על הבריות אשר נתן לנו יום השבת יום מנוחה וקדושה, יום פנוי מכל מלאכה ועסק, אשר בו יוכל כל איש להתבונן בעין שכלו כי כל תענוגי בשרים ומחמדי עין הבל המה, כולם כחלום יעוף ואיננו, ואם גם ביום השבת לא ישובות ומחלל קדושת היום בדברים האסורים, לא חלי ולא מרגיש בכל אלה, אות היא כי לא ישרה נפשו בו, ורע נקרא כי רעים מעלליו. וזה שאמרו חז"ל שכל הלן שבעה ימים בלא חלום, לא די שבכל ששת ימי המעשה לא פקח את עיניו ולא שם על לבו כי כל עסקי הגשמיות רק חלום הוא, אלא גם ביום השבת יום מנוחה שהוא נקי לביתו ופנוי מעסקיו לא התבונן בכל אלה, ובכל שבעה ימים רצופים שעמהם השבת לא ראה חלום - שלא התבונן שהעולם חלום - אות הוא שרע הוא ורעים מעלליו, על כן נקרא רע. עד כאן תוכן דבריו הקדושים בקיצור, שפתים ישק. ואל זה אביט לבאר מאמר רבי יוחנן שם בברכות (דף נ"ה ע"ב) וזה לשונו: הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויטיבנו בפני שלשה ע"כ. ואומר להלבישו מחלצות ומעטפות בדרך מוסרי, בהקדם דברי רבינו הקדוש באבות (ריש פרק ב') הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים, והוא אומרו הרואה חלום ונפשו

עגומה עליו, שהעמיק והתבונן עד שראה העולם הזה כולו חלום ממש, ונפשו עגומה עליו, כי רע עליו המעשה אשר נעשה תחת השמש אשר כהנדוף עשן ינדוף ולא ישאיר אחריו ברכה, ויעמוד נבוך ומבוהל ברוב שרעפיו בקרבנו, למה זה יגווע אדם ואיו כבהמות שדה וחיתו יער, הלא טוב אשר עדן לא היה ולא נברא, ויחפש אנא ואנא למצוא מזור למחלתו, לכן רבי יוחנן בעצתו המציא ניחומים לנפשו העגומה, ויאמר ילך ויטיבנו לזה העולם בפני שלשה, שיהיה במדרגת הולך, ולא יהיה כאיש נדהם ונרדם, הוזה שוכב על משכבו בעינים עצומות וידים אסורות, לא יהיה עומד נבוך ומשתומם מזה במחתה ורוך לבב, כי אם יאזור כגבר חלציו, יתיר כבלי רגליו ויתהלך הלאה, יטיב מעשיו יום יום, עד יפלט נתיב ומעגל טוב אשר בו ישיש כגבור לרוץ אורח לקראת יום המות בלי כל פחד ומורא, וטוב לו יום המות מיום הוולדו, כי נוסע הוא לבית עולמו הנצחי, שם ינוחו ינעי כח, וזה הוא אומרו יטיבנו - לאותו חלום שהוא רואה - בפני שלשה, המה שלשה דברים אשר דיבר בקדשו רבינו הקדוש להסתכל בהם שלא לבוא לידי עבירה וכו', ואז יאמר בפה מלא "חלמא טובא חזאי", כי אז יכיר היטב לדעת מה טובו ומה יופיו של העולם הזה עם כי הוא חלום, שהוא מבוא ודרך לעולם הבא, וכמאמר חז"ל יפה שעה אחת במצות ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, וכעדות הכתוב בכללות הבריאה "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד".

מי האיש החפץ חיים יקיץ משנת אוולתו, ויזכור את כל חלומותיו אשר חלם מיום הוולדו ויתבונן מה רכש לו, ומה קנה בעולמו הזה, מה הכבוד היורד אחריו לקבר, או מה כל מאוס ידבק בכפו, הלוא לאמונה אין טוב לאדם שיעמול רק בחכמה ובדעת ובכשרון, ילטוש עיניו כל הימים להביט באור המושכלות, לבל יכשל באבן האוולת, ולבלתי יתן לכל דבר ישר כתף סוררת, חדשים לבקרים יתעורר לעבודת בוראו לשמור ולעשות ככל דברי התורה והמצוה והמורשה לנו קהלת יעקב, כי בה ורק בה ישיג כל נחת ועונג בעולם הנצחי, שובע שמחות את פני אלקים חיים. עד כאן לשון רבנו. ודברי פי חכם חן.

ונאים הדברים למי שאמרם, שהיה רבנו זריז וחרוץ גדול לשמור על הזמן היקר הניתן לאדם, שהיה חביב עליו הזמן מאד, ואף רגע לא הוציאו לבטלה, ואף פעם לא היה אפשר למוצאו יושב ובטל, גם בימים שלא היה מלמד התלמידים כמו בערב שבת, או בשבת קודש אחר הצהריים, או בימים טובים וחול המועד, היה תמיד יושב במקומו ולומד תורה, וממש לא פסיק גירסא מפומיה. כך קיים רבנו תכלית החיים וחובתו בעולמו בשלימות אמתית, נאה דורש ונאה מקיים.

תלמידו הגאון רבי אלטר מאזוז זצ"ל הוציא לאור מחדש את ספרו של רבנו על התורה "מדרשו של שם" ב' חלקים, בתוספת חלק ג' ממה שליקט מחידושי רבינו המפוזרים בהגהותיו לספרים שבירר והגיה, גם צילם בסוף הספר את הקדמותיו הנפלאותיו של רבנו לספרים שהגיה. שם רואים את תקפו וגבורתו של רבנו שעוד בהיותו אברך צעיר לימים כבן עשרים ומעלה ערך ובירר והגיה ספרי רבותינו מצוקי ארץ בצורה נפלאה.

רבנו היה פרוש מהבלי העולם הזה, ולא הלך בתענוגי בני אדם באכילה ושתייה ומלבושים נאים וכדומה, וכל שנות חייו היה שקוע ראשו ורובו אך ורק בתורה, היה חוזר ומשנן מסכתות הש"ס פעמים רבות. מסופר שעל מסכת כתובות חזר כעשרים פעם. היה ידוע ומפורסם בעיון זך פשטי ואמתי, קולע אל השערה וקל העיון, והיה מחדש חידושי תורה בש"ס שלחן ערוך ואגדה והיה כותבם. וסיפר תלמידו הג"ר אלטר מאזוז זצ"ל שכשהיה רבנו מזרזם לשקוד על התורה ולחדש ולכתוב, סיפר להם על עצמו איך בילדותו היה שוקד על לימודו גם בלילה ומחדש וכותב, ולפעמים אחרי שעלה על יצועו בשעה מאוחרת כשהוא מהרהר וחושב במה שלמד ופתאום עלה במוחו חידוש בתורה, קושיא או תירוץ, מרוב שמחה היה בועט מיד בשמיכה וממהר להדליק את האור כדי לכתוב את המתחדש לו, שלא ישכח ממנו [עיין בספר חסידים סימן תק"ל ובברית עולם שם].

ובזה התרגל רבנו לכתוב הרבה חידושי תורה, שהיה לו כתב יפה ולשון קצר צח ונקי, וכך נטע חשק התורה בלב תלמידיו, על ידי שהרגילם לכתוב ולחדש את אשר עולה בדעתם בעת הלימוד, ומביאים לפניו את הנכתב והוא היה מתקן ומלטש את הדברים אם זה תיקון הלשון או הערה בעיון וכדומה, אך רבנו עצמו מפני העול הכבד שהיה עליו בהרבצת התורה ובעריכת והגהת ספרים כנ"ל, לא היה לו אפשרות לחדש ולכתוב הרבה כפי גדלותו בתורה, וכל חידושי שיצאו לאור (ראה להלן) רובם ממה שחידש בצעירותו או בשנים הראשונות שהתחיל בהרבצת התורה.

ובמקום שמצינו גדולתו שם מצינו ענוותנותו, למרות שהיה רבנו גדול בתורה ומעוטר בתלמידים, היה עניו גדול מאד ולא היה מחשיב עצמו לכלום, ואפילו בפני התלמידים. אך על אף צניעותו, כשהיה נכנס לשיבה, או אפילו כשהיה עובר ברחוב, מיד היה מושלך הס ושקט במקום, מיראת הכבוד הגדולה שרחשו לו.

רבנו היה מהדרשנים הגדולים, היה דורש בבית הכנסת הגדול שבג'רבא בשתי שבתות בשנה, בשבת שלפני ר"ח אדר ושלפני ר"ח אייר. בשנת תרפ"ד כשהיתה

עצירת גשמים קשה, דרש רבנו פעם נוספת בחודש שבט. היה דורש בחן ובחסד על כל קוץ וקוץ תלי תלים דברים ערבים לשומעיהם, דברים היוצאים מהלב ונכנסים ללב, והיה מעורר לב שומעיהם לתשובה ומעשים טובים. כן היה שליח צבור קבוע בשבתות ובמועדים ובימים נוראים בבית הכנסת על שם רבי חזקיה פרץ זצ"ל.

רבנו התייסר ביסורים נוראים, בשנת תרפ"ד בהיותו כבן שלשים ושבע שנים חלה בחולי השבר - מחלה שסבל ממנה עד סוף ימיו - והיה חולני וחלש מאד, ותמיד היה חגור בחגורה למתניו, אך עם כל זאת לא זו מחבבה והיה מתחזק מאד בלימוד התורה עם התלמידים יומם ולילה, וקיבל יסוריו בדומיה.

וכשנפתחו שערי העליה לארצנו הקדושה, מרוב חיבתו לארץ ישראל הכין את עצמו לעלות ארצה, למרות שהיה זקן וחולה, ובטח בהשי"ת שיעזרהו, ואכן כדברי רבותינו (התנא הקדוש רבי שמעון בר יוחאי בברכות דף ה' ע"א) שארץ ישראל היא אחת משלשת המתנות הטובות שנקנות ביסורין, סבל רבנו רבות מעיכובים בעלייתו ארצה. הימים היו תחילת השתלטות שלטון הערב רב בארצנו הקדושה, שכל מגמתם היתה להשכיח תורה ומצוות מעם ישראל, ובפרט מהנוער (כמו שרואים היום את התוצאות האיומות של החינוך החילוני בעוה"ר), ורבנו בשנות הזקנה וגם חולה כנז', נסע עם אשתו לצרפת כדי שמשם יוכלו לעלות לארץ אבותינו, אך פקידי העליה סירבו לאשר לו לעלות ארצה בתואנה שהם זקנים וגם הוא חולה ואין מי שיטפל בהם בארץ, וישבו שם קרוב לשלשה חדשים מתמוז ועד ערב כפור, בהשתדלות לשחר פניהם שיאשרו את עלייתם אך ללא הצלחה, והיה רבנו בצער גדול יושב ובוכה, עד שיום אחד הלך לבית הכנסת שם וסגר עליו הפתח והיה לומד תהלים בבכיה מעומק הלב להקב"ה אב הרחמים ישתבח שמו שיעזרהו לעלות לארץ ישראל, ואכן שערי דמעה לא ננעלו (בבא מציעא דף נ"ט ע"א), ומן השמים ריחמו עליו, ובא תלמיד חכם אשכנזי להתפלל בבית הכנסת ושאל אם יש כאן מהעולים איזה תלמיד חכם שיוכל לכתוב שטרי כתובות, וענה לו רבנו "אני הייתי סופר מתא בעירנו ג'רבה לכתוב כתובות וכל מיני שטרות קרוב לכ"ד שנים", ומיד מסר לו כתובה בנוסח הנהוג בארץ וביקש מרבנו לכתוב לו עשר כתובות, וכן עשה. והסכים להשתדל בעניינו שיסכימו לאשר עלייתו ארצה, ובחסדי ה' העונה לעמו ישראל סידר לו הת"ח האשכנזי הנ"ל שאישרו את עלייתם ארצה, ואחרי סבל ותלאות רבות זכה ועלה רבנו לארץ ישראל בשנת תש"י, והתגורר עם משפחת בנו בכפר שלומי אשר בגליל המערבי ליד נהריה (ראה במכתבו המרגש לרבי אברהם ביתאן הי"ו - כיום בנתיבות - שנדפס בהקדמת ספרו כרמי שלי

ח"ב עמוד 10 ואילך, קצת מהתלאות שסבל בעלייתו ארצה).

גם בארץ סבל רבנו יסוריו בדומיה. בשנת תשי"ג נפטרה עליו אשת נעוריו, והיה פלג גופא עד יומו האחרון, אך קיבל זאת באהבה, ועל כל גל וגל נענע לו בראשו, והמשיך בלימוד התורה ובהגהת ספרים עד שתש כחו, ואז הפסיק מבירור הספרים והיה הולך ומכתת רגליו לישיבה שבכפר שלומי ללמוד עם התלמידים, והמה ראו כן תמהו מחכמתו וענוותנותו הגדולה של רבנו.

וכאן בארץ ישראל התחיל רבנו לטפל בעריכת כתביו וחידושי תורתו להוציאם לאור, כי בהיותו בחו"ל עוסק בלימוד התלמידים ובהוצאת ספרי הרבנים, לא נותר לו זמן לטפל בחידושי שלו, והיה מצטער רבנו הרבה על כך וקרא על עצמו את הפסוק בשיר השירים (פרק א') "שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי", וניבא וכאילו לא ידע מה ניבא, כי חלק מחידושי אבדו, אף ששמר עליהם הרבה והשתדל בהדפסתם. היו לו חידושים בתלמוד על מסכתות ברכות, שבת, עירובין, ביצה וחלק ממסכת מועד קטן, שהתחיל להכניס לדפוס ושלח אותם מהארץ לג'רבא להדפיסם, ושוב חזר בו וביקשם חזרה ושלחו לו אותם, אך בעוה"ר נאבד כתב היד בדרך מג'רבא לארץ. כן סיפר חתנו הרב צנייר עשוש זצ"ל שהיה לרבנו פנקס גדול על מסכת חולין, וגם הוא נאבד.

אך עם כל זה זכה רבנו להוציא חלק מספריו. עוד בהיותו בג'רבא הוציא לאור בשנת תש"ז את ספרו "מדרשו של שם ח"א על התורה, ובשנת תש"ח הוציא את חלקו השני, ובהיותו בארץ ישראל הוציא לאור את ספרו "לשם אשים" דרושים ב' חלקים בשנת התשי"ח. את ספרו "כרמי שלי" ח"א על מסכת קידושין הוציא לאור בשנת תשכ"ג בהסכמתם של הגאון המקובל רבי עובדיה הדאיה זצ"ל, ובחירי תלמידיו הגאון רבי שלמה מאזוז זצ"ל, והגאון רבי רפאל כדיר צבאן זצ"ל. לספר מצורף גם ספרו "קדמת אשור", מערכות על סדר א"ב, ובסופו ספר "מנחת ערב" בשפה הערבית לזכות את הרבים אותם שאינם מבינים לשון הקודש. וכאן כדאי להעתיק את דברי הפתיחה לספרו זה (מנחת ערב), שכתב רבנו בלשון הקודש המתאים מאד לתקופתנו, וקובע ברכה לעצמו, וזה לשונו שם:

יסוד היחדות ושורש האמונה, הוא להאמין אמונת אומן ביי"ג שרשי העיקרים המפורשים בפזמון "יגדל אלקים חיי" שסידרוהו מתקני התפילה לשורר אותו בכל תפלות שחרית מנחה וערבית, והם מציאות האל ברוך הוא בכל רגע בעולם, הוא יחיד ואין יחוד כיחודו, קדמון ואין קדמות לקדמותו, הוא ראשון והוא אחרון חי וקיים לנצח, אין לו דמות הגוף ואינו גוף, משגיח וצופה בפרטות בכל העולם, ויודע סתרי

כל איש ומפעליו, גומל שכר טוב ליראיו ולשומרי תורתו ומצותיו ולרשע נותן עונש רע ומר כרשעתו, ושעתיד הבורא ברוך הוא לפדות מחכי קץ ישועתו בגאולה שלמה שאין אחריה שום גלות, ושעתיד הבורא להחיות המתים, וששתי התורות - תורה שבכתב ותורה שבעל פה - הם מן השמים וכולם ניתנו למשה מפי הגבורה, שלא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמי עד, ונבואת משה אמת והוא אדון לכל הנביאים לא קם כמוהו ואחריו לא יקום כמוהו. ע"כ.

לקיות התורה והדת צריך האדם במאד מאד לקנות לו חברים טובים, כמו שאמר דוד המלך ע"ה "חבר אני לכל אשר יראוך", כי טבע האדם להתדמות לחבריו להיות כמוהם [עייין להרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות דעות], ויברח כבורח מן המות מחברים רעים שאין אמון בהם חס וחלילה, והם הם הנקראים כיום בשם "חפשים" [חילונים], יפסיק הדיבור עמהם ולא יתווכח אתם בכלל, כי המה שורש פורה ראש ולענה, פן ידבק האדם שישרישו חלילה בלבו להסיר אמונתו באלקים חי המסורה לנו מאבותינו ואבות אבותינו, מימי משה רבנו ע"ה עד היום אלפי אלפים ורבבות אנשים איש מפי איש, הבן מהאב והאב מהסבא עד משה רבנו ע"ה, ומהיום עד סוף כל הדורות, והיא היא שתקום ולא תשתנה לעולמי עד, וכבר אמר שלמה המלך ע"ה "אל תען כסיל כאוולתו פן תשוה לו גם אתה", כי החפשים הם שלוחי השטן והיצר הרע, והלואי שנוכל לעמוד בפני היצר הרע לבדו בלי שליחו אלה לנצחו, כי הוא מאש ואנו בשר ודם, אלמלא עזרתו יתברך לבא ליטהר ופותח פתח כחודו של מחט והוא ברחמיו ברוך הוא יפתח לו פתח כפתחו של אולם ועוזר לו ולא יעזבנו ביד יצרו המבקש להמיתו, ואיך נוכל לנצח אלפי אלפים שלוחיו של היצר הרע המתלבש בהם להסית ולהדיח לבני אדם? אך לשוא ולשקר נקוה לנצחם ולהשתיקם מחלומותיהם ודבריהם שהם דברי שוא והבלים כולם דברי רוח, ואמר הכתוב הקץ לדברי רוח? שאין קץ וסוף ותכלה לדברי רוח, ואין טוב לגופנו ומנוחתו עמהם אלא השתיקה, כי כן מצות המלך מלכו של עולם "אל תענום!"

והפרט מן הפרט שיתרחקו בחורינו מלהשתדך חלילה עם בנות החפשיים, ואפילו אביה לבד חפשי, כי אולי כבר הושקתה ממים הרעים ומים הזדונים מבית אביה, ולשוא יקוה בעלה להתגבר ולנצח אותה וליישר את לבה באמונת אבותינו המסורה, ולהפך היא נקל לה להטות

לב בעלה להיות כמוה להכרית ולהסיר את אמונתו ח"ו, כי אם צו חז"ל להתרחק מחבר רע שהוא גוף נפרד, כל שכן מאשה רעה להיות גוף אחד עמה יחד.

והעיקר לזה האמונה בהשגחה פרטית של השי"ת הנותן שכר טוב ליראיו ועונש קשה ומר לאלה שאין מורא שמים עליהם בכלל. [ועיין באגרת המוסר להגר"י סלנט זצ"ל הנדפסת בסוף ספר מסילת ישרים]. והאשה הדתית שיבחרו בחורינו להשתדך עמה היא העיקר ביסוד זה, כי שורש האמונה התקוע בלבה מבית אביה כיתד התקועה יעמוד לה להשיב את לב בעלה לטובה להיות צדיק כמוה [עיין במדרש בראשית רבה פרשה י"ז פסקא ז'], גם באולי הטה אוזן לדברי התפשים ולכסלותם, כי כבר ניתן בטבע שהאשה בכוחה להטות לב בעלה להיות כמוה כולם שוים לטובה ולברכה, כי אם היה בעלה איש רע ובעל מדות רעות גונב וגוזל וכדומה, היא בדברה עמו יום יום תטהו ממדותיו הרעות לטובות, וה' עמה בעזרתה ויגמלה בגמול טוב שתראה ברכה על ידי זה, ולהתמיד להבא בתוכחותיה לאישה [= לבעלה]. עכ"ל. ודבריו קילורין לעינים, ישמע חכם ויוסף לקח.

באותה שנה הדפיס רבנו בג'רבא את ספרו "מדרש אבות" על פרקי אבות, בלשון הקודש ובערבית, ובסופו קונטרס "משל ומליצה" שהוא קיצור מילקוט משלי, עם הוספות המחבר, בהסכמתם של הגר"ע הדאיה זצ"ל והגר"ר משה הכהן דריהם זצ"ל (נשתייה חבר בית הדין בטבריה, ומח"ס שו"ת והשיב משה ועוד ספרים), ותלמידיו הג"ר שלמה מאזוז והגר"ר רפאל כדיר צבאן זצ"ל, והגר"ר נסים הכהן זצ"ל (מח"ס אחימלך הכהן ורב מושב שרשרת). כן הוציא לאור ספר "בני שלשים" על התורה, עם "שמש ומגן" חידושי מסכת פסחים. אלו הספרים שיצאו בחיי רבנו.

לאחר פטירתו יצא לאור בשנת תשל"ג ספרו "כרמי שלי" ח"ב שהוא שארית הפליטה מחידושי על כמה מסכתות, מעוטר בהסכמותיהם של מרן הגר"ע הדאיה זצ"ל, ומרן הג"ר יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל, ויבלח"ט מרן הגרא"מ שך שליט"א, שכתב בתוך דבריו: "קשה לי לסרב בבקשתו של אדם גדול ה"ה הישיש הרה"ג המפורסם ביראת ה' טהורה, ובכל המדות שמנו חכמים בקנין תורה, בקי נפלא בש"ס ופוסקים, מוהר"ר שאול מקיקץ השלי שליט"א, אשר כבר יצאו מתחת ידו כמה חיבורים וכו'. עכ"ל. וכן ממרן הג"ר עובדיה יוסף שליט"א שכתב: "בעברי בין בתרי אמרותיו הטהורות נהניתי מאד מחכמתו ותבונתו, ופריו מתוק לחכי, ואנא דאמרי איישר חיליה לאורייתא, וכל מן דין

סמוכו לנא". ספרו האחרון יצא בשנת תשל"ה ונקרא "בית ושם" על התורה (ונכלל בו שוב ספר בני שלשים הנ"ל), ובסופו ספר "ויעתק משם", שתוכנו מוסרים ומעשיות. שני ספריו האחרונים יצאו לאור ע"י הרה"ג הדרשן המצויין רבי אשר חדאד שליט"א מנתיבות (ושאר חידושי רבנו שנמצאו על פרקי אבות שיבצם רבי אשר הנז' בספרו "מעשה נסים" על פרקי אבות, וחידושי אגדה של פסח של רבנו שיבצם בספרו על הגדה של פסח "ישועה ונסים").

כדאי להעתיק כאן מדברי רבנו בענין חינוך הבנים, מספרו "ויעתק משם" (מערכת ח' עמודים יט-כ), וזה לשונו: חינוך. בכלל אהבת ההורים לבנים לדאוג לעתידם, חובתם לדאוג על חינוכם בנים ובנות בחינוך דתי ומסורתי ביהדות שלימה ובמדות יקרות, כי הם בניו יוצאי חלציו, אך צריך להיות אהבתו להם נסתרת בלבם ואינה נגלית, כי האהבה הגלויה גורמת לקלקול החינוך וההדרכה שלא לשמוע דבריו, ומקרא מלא דיבר הכתוב "יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך" (משלי כט, יז), ומי שמפנק ילדיו עליו נאמר "חושך שבוטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר" (שם יג, כד), כי עיקר האהבה היסודית הוא העתיד של הילד בגשמי וברוחני שלא להיות ילד זולל וסובא, אך לכל דבר צריך משקל, ולפי דעת הילד ושניו [= וגילן] יתנהג אתו, שאם הוא באמת ילד פקח ומבין, לא צריך להכותו, אלא מספיק ליסרו בלשון, כמו שנאמר "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה". ואם הילד גדול בשנים ונעשה מבוגר אסור להכותו, שהוא עובר על "ולפני עור לא תתן מכשול", שיש לחוש אולי גם הבן יתכעס ויטיח דברים כלפי אביו ויפגע בכבודו, ובלשון רכה יוכיח אותו עד שיתעורר ויבין להיות בן אדם מחונך, וידאג להם ללמוד תורה ולהיות חכמים בתורה, ואם בכל זאת לא הצליח אז לכל הפחות ידאג להם שלא יהיו עמי ארצות, כי "אין בור ירא חטא", ויהיו יודעים להתפלל ולקרות תנ"ך בדקדוק כמו שצריך, ויתפלל להשי"ת שיעזור לו בחינוכם והדרכתם, ובזה יערב לו בזה ובבא.

ובפרט יפקח עיניו בחינוך בנותיו להרחיק אותם מכל מדות רעות, ולהיות זריזות כדי שתוכלנה לחיות עם בעליהם בשקט. כמו כן יזהיר אשתו שתלמד אותן דרכי הצניעות ולהתרחק מדרכי נבלה, שהוא דבר משוקץ אצל הבנים, ובפרט אצל הבנות, ולהרחיקם מהתחברות לאנשים פושעים, ולא יאמין להם מה שהם אומרים, אלא יפקח עליהם שבע עינים, ובפרט אם באו אנשים מתלוננים על בניו ובנותיו, יחקור וידרוש איך נפל דבר, וחלילה לומר כאותם האנשים הטפשים שהוא יודע שבניו ובנותיו הם אנשים מחונכים ושקר מדברים עליהם, כי הרבה ילדות עושה, וכמו שכתב הרב עטרת צבי ז"ל בענין בן סורר

ומורה שזה יהיה מצד שתי סיבות: (א) חסרון חינוך ההורים, (ב) מצד ההורים שהוציאו אותו מן הלימודים בעודו צעיר לימים בטרם ידע דעתו ואמונתו, ולכן "ותפסו בו אביו ואמו" שהם היו גרמא בנזקין. עכ"ל. (וע"ש מעשה בענין חינוך הבנים).

ובספרנו "בית ושם" (פרשת האזינו עמו קלד-ה) כתב רבנו בענין זה על הפסוק ¹²³⁴⁵⁶⁷ "שיחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול", וזה לשונו: ולי נראה לפרש כי כל מה שעושה האדם דברים רעים, גורם לבניו ולזרעו אחריו ¹²³⁴⁵⁶⁷ ללמוד ממנו, וזהו שחת לו - שהאדם חושב כל מה שהוא משחית מעשיו רק לעצמו ואין לאחרים אתו - לזה מסיים הכתוב: לא! שזה טעות, אלא גורם להיות בניו מומם דור עקש ופתלתול, היותם למדו ממנו לרעה. ובדרך רמז אפשר לומר כי תיבת שח'ת נוט' שבת ¹²³⁴⁵⁶⁷ חינוך תורה, שהאדם חובתו לחנך בניו בחינוך דתי ומסורתי וילמדם התורה, ובפרט ביום השבת שהיא קודש ויש לו זמן לזה, ובאמצעות זה יהיה "לא בניו מומם", אלא בנים ישרים וכשרים. עכ"ל. ודברי פי חכם חן. ללמדנו כמה צריך להשתדל ולהתאמץ בחינוך בניו ובנותיו לתורה ויראת שמים, הבנים בתלמודי תורה ובישיבות הקדושות דוקא, וכן הבנות בחינוך חרדי בדרך בית יעקב, שרק בכך ימשיכו את השלשלת הקדושה של עם ישראל מדור דור עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו, ולא יהיו שורש פורה ראש ולענה חלילה, אלא פרי קודש הילולים זרע ברך ה'.

רבנו זכה לשיבה טובה, זקן ושבע, ונפטר לחיי העוה"ב כבן פ"ג שנים ביום שבת קודש י"ט כסלו התש"ל. לפי צוואתו הביאו את גופתו הקדושה לבאר שבע, באמרו "אברהם אבינו ע"ה נטע אשל בבאר שבע, ואני רוצה ליטע כל גופי שם". הספדים רבים (תשעה במספר) נישאו עליו מפי גדולי הרבנים מתלמידיו, סמוך לשקיעת החמה נטמן רבנו בבית העלמין בבאר שבע, ושם "חלקת מחוקק ספון" עד יקיצו וירננו שוכני עפר. וי להאי שופרא דבלי בעפרא. זיע"א. יהי רצון שזכותו הגדולה תעמוד לנו ולזרענו שנזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל התורה והמצוות בשלימות אמתית, ולהתברך בכל מילי דמיטב ברו'ח ובגש'ם לעבודתו יתברך, ונזכה להרבות גבולנו בתלמידים יקרים כרבנו בשעתו, להגדיל תורה ולהאדירה, ובמהרה נזכה לראותו בתחיית המתים, בביאת משיח צדקנו, ובבנין בית המקדש במהרה בימינו אמן.

(מלוקט מ: 1) תולדותיו של רבנו שבסוף ספרו "מדרשו של שם" מהדורת תשמ"ז בעריכת תלמידו הגאון רבי אלטר מאזוז זצ"ל. (2) הקדמת תלמידיו הגדולים לספריו. (3) ירחונו "אור תורה" גליון טבת התש"ל, מהנדפס שם לאחר הסתלקות רבינו, ועוד).